

Udskiftningen af Øsløs Sogns Jorder i 1786.

Et kulturhistorisk Tidsbillede.

Ved N. SODBORG.

Over den stavnsbundne Bonde i det 18. Århundrede lå foruden mange andre tyngende Bånd også det fordærvelige Fællesskab, der herskede ved Agerbruget, som en tyngende Hemske på Landbrugets Udvikling og Fremgang.

Vel blev der i Begyndelsen af Århundredets sidste Halvdel gjort flere Tilløb med Udnævnelser af Kommissioner, der skulde tage Sagen under nøjere Overvejelse, men det blev også derved. Først under Guldbergs Ministerium lykkedes det Grev J. G. Moltke som Præsident for Rentekammeret at få Forordningen af 23. April 1781 frem om Fællesskabets Ophævelse.

De fleste kunde nok se Fællesskabets Skadelighed og de store og betydelige Fordele ved Udskiftning, men alligevel gik det dog ikke så let at få Forordningen ført ud i Livet. Godsejerne var vel den største Hindring; de holdt igen, så godt de kunde, da de forholdsvis store Udgifter ved Udskiftningen hvilede på dem. Men heller ikke Bønderne var så villige, som man skulde formode, og Fæstere havde ingen Ret til at forlange Udskiftning.

Det havde været Tanken, at den enkelte Mands Marker skulde samles så vidt muligt på et eller højst to Steder, og at en Del Gårde og Huse skulde udflyttes.

Men det viste sig meget vanskeligt at få Bønderne til at gå ind på disse Anskuelser; ingen vilde gerne flytte fra den lune Landsby ud på den vilde Mark, udsat for alle kolde Vinde, og heller ikke vilde nogen finde sig i at få hele sin Jordlod udvist ude i Udmarken. Det var egentlig først, da Forordningen af 15. Juni 1792 fremkom, at der kom mere Fart i Sagen; denne Forordning gav nemlig Jorddrotten adskillige Fordele, der skulde opmuntre ham til at fremme Udskiftningen.

Fællesskabets Ophævelse gav i det Hele Anledning til mange og lange Stridigheder og store Vanskeligheder, hvilket Tingbøger og andre skriftlige Kilder noksom bærer Vidne om.

Heller ikke i Øsløs Sogn i Vester Hanherred mangler det på Tvistigheder, særlig mellem Godsejeren på Vesløsgård og Sognepræsten i Øsløs, i Anledning af Udskiftningen af Øsløs Sogns Jorder.

Og det er herom, efterfølgende Skildring vil handle.

I Midten af Maj i Året 1786 var Landvæsensinspektør Håhr fra Århus kommen til Øsløs for at begynde på Udskiftningen af Sognets Jorder.

I de første 14 Dage fik han dog intet udrettet på Grund af Tvistigheder og Modstand, og for at få Ende derpå, begærede han en Landvæsenskommission sammenkaldt. Dette var så meget mere nødvendigt, som der da allerede fra Sognepræsten i Øsløs, Hr. Cay Praëm, forelå Påstand på at få at vide, hvor hans Præstegårds Jorder kunde komme til at ligge, forinden der begyndtes på Taksationen samt tillige at få en Del på Vesløs Mark beliggende Jord, ”som han bruger og foregiver skal være målt og matrikuleret under hans Præstegårds Jorder på Øsløs Mark, trukket ind til denne Mark og vederlagt ham i hans Indmarks Lod”. Desuden forlanger han, at Skellet mellem Øsløs og Vesløs Hede skal sættes, da Lodsejerne i disse Byer ikke med Vished kender Grænserne.

Landvæsenskommissionen berammer så et Åsteds Møde til den 7. Juni Kl. 9 slet i Øsløs Bisgård, hvor Kommissionen også fremtidig samles med Lodsejerne.

Kommissionen bestod af følgende: Justitsråd og Landsdommer, Byfoged Steensen, Thisted, som var mødt for ”Stedets Amtmand, Hans Ekscellence Høj- og Velbårne Hr. Gehejmeråd og Stiftsbefalingsmand Hr. von Levetzau i Ålborg”. Som Landvæsenskommissarier mødte tillige Hr. Jørgen Mygind til Nørtope og Prokurator Møller fra Todbøl. Jørgen Mygind, som tillige var Landvæsenskommissarius i Ørum Amt i Thy, var beskikket i Hr. Justitsråd Jelstrups Sted, da denne Mand var Lodsejer i Øsløs og altså var ”på ædende Part udi denne Sag”. Prokurator Møller var Stedfortræder for Hr. Krigsråd Gleerup, som også var forhindret i at give Møde.

Som største Lodsejer mødte Kammerherre Frederik Berregård til Købygård og Vesløsgård.

Altså samles Kommissionen i Øsløs Bisgård den 7. Juni.

Her melder sig Hr. Consistorialråd Ole Bager Praëm, Provst i Vester Hanherred og Sognepræst for Tømmerby-Lild, for på Embedsvegne at bivåne Forretningen og varetage Øsløs Præstegårds og Degneboligs Tarv. Han fremkommer straks med en højstemt Forhåbning om, at alt nu må ske lovligt og forsvarligt denne Forretning vedrørende. Kommissionen bliver derved stødt og svarer skarpt, at den er ikke kommen for at foretage noget ulovligt, men ”alene for at efterkomme Hans kongelige Majestæts allernådigste Forordnings Bydende” og håber, at Hr. Consistorialråden ikke ved ufornøden

Vidtløftighed vil opholde eller hindre Kommissionen og mener tillige, at hvis noget ulovligt skulde ske, kunde dette jo til den Tid påklages. Provsten svarer straks, at det, han anførte, var så simpelt og ligeud, at han ikke kan forstå, at nogen derover kunde stødes, og at han aldrig har sigtet til at opholde Kommissionen i dens Arbejde.

Dette lille Sammenstød kan tjene som Forspil til det, der senere vil komme.

Da Præsten Cay Praëm spiller en betydelig Rolle i al den Strid og Uenighed, der opstod ved Udskiftningen, skal her gives nogle få Oplysninger om ham. Han var en Søn af Præsten i Hjørdemål, Thomas Caysen Praëm, der døde pludselig på Budolfi Kirkes Prælikestol i Ålborg, da han i Maj 1763 prædikede ved Landemødet. Cay Praëm var Præst i Øsløs-Vesløs-Arup fra 1753-91; han tog meget ivrig Del i den stærke hernhutiske Bevægelse, der i den Tid gik hen over Hanherred. Han var en af de Præster, som Hernhuterne heroppe helst vilde høre, så han endog fik en ledende Stilling blandt dem, især da deres Forsamlinger droges til Øsløs, hvor der blev bygget Forsamlingshus. Han har sikkert på flere Områder været en dygtig Mand og en betydelig Personlighed, men meget tyder dog også på, at han har haft en stridbar og ubøjelig Karakter. Provsten Praëm i Tømmerby var hans Broder.

Efter den lille Meningsudveksling med Provsten tager Kommissionen fat på Dagens Arbejde.

Angående Skellet mellem Vesløs og Øsløs blev de nogenlunde let opnået Enighed. Der begyndtes ved en på Vesløs Mark liggende Høj, Kællinghøj kaldet, hvor der fandtes et trebundet Hovedskel, der også fremtidig skulde "være og til evig Tid forblive et Hovedhjørneskel mellem Øsløs og den såkaldte Søndergårds Ejendom på den ene Side og Vesløs Bys Ejendom på den anden Side". Fra denne Høj drages så Skellet med Syd indtil nogle Acre opdyrket Hedejord, som kaldtes og kaldes den Dag i Dag for Ormkær's Banke, og som tilhørte Øsløs Præstegård. Her lod de Skellet løbe i Vinkel uden om disse Acre, som altså lagdes ind under Øsløs Mark. Både Præsten, som selv var til Stede, og alle Lodsejerne erklærede sig tilfredse med den afstukne Skellinie.

Da man derefter kom til Sognepræstens 12 Acre på Vesløs Mark, enedes man om at lægge dem tilligemed de tilhørende Engstykker ind under Vesløs Mark, mod at Præsten tildeles Vederlag efter Opmåling og Taksation i et Fald Jord "vesten Præstens Kirkevej til Vesløs, vesten og sønden for Kæret Frimor kaldet, samt af Faldet Grub så vidt samme efter Taksation vil strække sig, alt fra Østen til Vesten indtil Dalen, hvor Skellet bliver mellem Øsløs og Vesløs Marker." For det Stykke Eng, Præsten havde på Vesløs Mark, vesten Barmer kaldet, tildeltes ham Vederlag i Kæret Frimor. Også med disse Afgørelser var både Præsten og Lodsejerne tilfredse.

Mod Slutningen af den ellers fredelige Forhandling fremkommer imidlertid Gårdmand Anders Bisgård fra Øsløs Bisgård med en Pro Memoria, hvori han uden Omsvøb ligefrem beskylder Pastor Praëm for, at han ved Udskiftningen trakter efter at "få i sin tillagte Anpart underlagt en Del af den mig tilhørende og påboende Bisgårds nærmest beliggende Jorder"; disse var nemlig særlig godt beliggende for Præstegården. Derfor beder han Kommissionen om at hjælpe sig, så han kan beholde, hvad der er hans, hvad den også giver ham Løfte om.

Det lader dog ikke til, at Anders Bisgårds grove Sigtelse anfægter Hr. Pastoren, som underskriver Protokollen med Tak for "denne Dags respektive og lykkelige Møde, hvorfor Herren være priset".

Hermed er det første Åstedsmøde til Ende.

Det næste Møde finder Sted den 30. Juni, også i Øsløs Bisgård. I Skrivelse af 24. Juni havde Landinspektør Håhr meddelt Kommissionen, at Ejendommene i Øsløs nu var takserede og Taksationsforretningen afhjemlet ved Hanherredernes Ting, samt at han nu var færdig med Hedens Opmåling. Endvidere meddeler han, at Bønderne havde lovet ikke at hente Lyng eller Ilding i Heden, indtil deres nye Lodder blev dem tildelte.

Da Pastor Praëm den 20. Juni havde givet Taksationsforretningen sin Pætegning, havde han truet med at klage til Landvæsenskommissionen både "over Taksationsmændenes besynderlige og uforordningsmæssige Forhold som over andre medfølgende Omstændigheder", og hvis dette ikke kunde hjælpe, da vilde han indgå til Rentekammeret.

Ved Mødet den 30. Juni lader han derfor tilføre Protokollen følgende meget lange og vidtløftige Pætegning:

I Juni Måned 1784, siger han, kom Hr. Captain Lønborg fra Sjælland til ham i hans Stue og tilkendegav, at han efter Hr. Kammerherre Berregårds Forlangende var kommen til Øsløs for at opmåle og mulig foretage Udskiftning. Præsten udtrykte sin Glæde derover, da han også af Hjertet ønskede Fællesskabet ophævet, men tillod sig dog at bemærke, at det forekom ham underligt, at Captainen vilde begynde Opmålingen, uden at Lodsejerne først havde fået Besked derom. Captainen svarede, at Hr. Kammerherre Berregård havde besørget og besørgede alt og at han var kommen for at opmåle Øsløs østre Udmark og Kær og ikke mere.

Præsten svarede da, at han kunde hilse Hr. Kammerherren og sige, at han på ingen Måde vilde antage Opmåling, med mindre det også gjaldt Øsløs Mark og alt underliggende, og at det blev udført af en Landinspektør. (Præsten ønskede nemlig også Vesløs Mark opmålt, så Præstegårdens 12 Acre dér kunde blive udskiftede).

Captainen gav sig dog til at opmåle en Del af Øsløs, fik Betaling og lovede at komme igen næste År som Landinspektør og gøre det færdigt samt opmåle Vesløs Mark, men han kom ikke. Hele den følgende Sommer lå Arbejdet stille; men den 24. Maj 1786 kom

fra Landinspektør Håhr en Udnævnelſe på fire Taksationsmænd, nemlig: Thomas Kærgård af Arup, Erik Sand og Rasmus Rasmussen af Vesløs og Christian Andersen af Højstrup. Men da disse fire Mænd selv var Lodsejere og havde Brødre og Svogre, hvis Jorder de skulde taksere, og tillige tvende af dem var største Lodsejer Hr. Kammerherre Berregårds Fuldmægtiges, Hr. Peter Thorups Tjenere, som tillige er Lodsejer", så fik Præsten, Degnen og nogle andre Lodsejere dem kasserede ved Hanherredernes Ting, og der blev valgt fire andre Mænd, nemlig: Jens Degn, Christen Amtoft, Frands og Christen Vabesgård, alle af Tømmerby.

Mandagen derpå, den 29. Maj, besøgte Inspektør Håhr Præsten og bad ham om at komme til Stede næste Dag i Bisgård, hvor Kammerherren og hans Fuldmægtig vilde samles med Lodsejerne, og at Hr. Pastoren så vilde give sit Samtykke til, at Taksationen kunde begynde.

Dog mente Præsten, at det kunde han umuligt tillade, der var altfor meget Arbejde tilbage endnu: Opmålingen over Øsløs Mark ikke fuldført, Øsløs Havreland i Sønder Hede ej heller, Skel mellem Vesløs ikke sat, Vesløs Marker ikke opmålt, men ligger sammenbunden med Øsløs Mark, ingen Delingsplan o.s.f.

Inspektøren gav ham dog Hånden på, at hvis han bare vilde give Møde, så skulde alt nok blive ordnet til det bedste.

Næste Morgen mødte Præsten så i Bisgård, men Mødet fik en brat Ende. Her Præstens egne Ord: "Jeg mødte i Bisgård om Morgenen i en Stue, hvor Hr. Kammerherren, Inspektøren og Kammerherrens Fuldmægtig Hr. Thorup vare, men så hurtig jeg begyndte først at tale om min Præstegårds 12 Agre, som lå på Vesløs Mark, fik jeg Modstand af Hr. Kammerherren, og da det blev ikke til andet end Ordstrid uden Nytte, rejste jeg mig og sagde, at jeg som Officiarius og Lodsejer henholdt mig til Kongens allernådigste Forordning og derefter i et og alt vilde forbeholde mig min Ret, hvilket jeg tvende Gange tydelig sagde og derpå gik. Da jeg kom ud i Gården, stod de fire Taksationsmænd og Selvejerne der, ligesom da jeg gik ind i Huset, og derpå kørte jeg."

Da Præsten var kørt, blev Selvejerne kaldt ind, og det blev dem meddelt, at der ikke blev mere ud af Sagen denne Gang. Derefter kaldtes de fire Taksationsmænd ind i Stuen, og Inspektøren dikterede Jens Degn, om Præstens Opførsel og forlangte derefter, at både han og de tre andre Taksationsmænd skulde underskrive dette. Dette fandt Jens Degn dog temmelig stift og tillod sig at spørge, hvordan de kunde skrive under på noget, de slet ikke havde hørt. Hertil svarede Inspektøren: "Det er det samme, jeg har hørt det", hvorefter både Jens Degn og de tre andre Taksationsmænd skrev under, men Jens Degn var dog så forsigtig at tilføje oven over: Efter Inspektørens Sigelse. Både

Jens Degn og Frands Vabesgård havde dog en Følelse af, at det, de her havde gjort, ikke var så helt rigtig og gik straks ned i Præstegården og talte med Præsten om det skete; "med Misfornøjelse over sig selv i denne Handel", står der.

Præsten fortæller endvidere, hvorledes fire gamle Mænd, Jens Bojer og Peter Rolighed af Øsløs og Peder Sleth og Niels Skomager af Vesløs havde udpeget et gammelt Skel mellem Øsløs og Vesløs, eftersom de "fra Alders Tid og Forfædres Sigelse" havde hørt. Men dette blev modsagt af nogle Vesløs Mænd, der udviste et andet Skel, der skulde gå fra Kællinghøje tværs over Præstens opdyrkede Hedeagre, Ormkær Banke. Med dem holdt Kammerherren, mulig for at drille Præsten. Der blev dog Enighed om Skellet, hvad allerede er fortalt.

Han går derefter over til at give Kommissionen en Skildring af, hvorledes Taksationen har fundet Sted. Denne tog sin Begyndelse den 9. Juni Kl. 9 slet fra Øsløs Bisgård og varede til den 17. Juni.

Han fortæller spydigt, at alle Sognets Beboere selvfølgelig mødte til Fods, medens Hr. Kammerherren naturligvis var til Hest og med Skytte. Således red og gik disse mange Mennesker tilligemed Hr. Inspektøren og takserede Sognets Jorder i 8. Søgndage, skønt der var meget Arbejde, som i Følge Lovens Bydende skulde have været gjort forinden. Han siger også, at han selv den 9. Juni mødte "kortelig", men gik straks hjem. Derefter drog Toget ud i Øsløs Kær, fulgt af "de ulovlige og ikke til denne Gerning fornødne, men vel meget skadelige Brændevinssægere". Disse var Anders Bisgård, Selvejergårdmand, og "Inspektørens store Vært i Øsløs Bisgård", Gårdmændene Peder Christensen og Søren Thomasen, tilligemed Niels Krag i Lille Bisgård. Det var nok særlig Anders Bisgård og hans Kone, der gav sig af med denne Handel, idet de, som Præsten siger, solgte Brændevin i "støre og mindre Portioner, både skillingsvis og pæglevis, ligesom enhver behagede". Dette skete ikke alene hjemme i Gården, men også ude på Marken, og der var daglig Brændvinsdrikken og Sang under Taksationen.

Kammerherre Berregård og Inspektøren havde foreslået, at de fire Taksationsmænd fra Tømmerby skulde have gratis Forplejning, medens Taksationen varede. Anders Bisgård vilde beværte dem og forlangte "for Mad, godt øl og Brændevin daglig 1 Mark for hver"; Udgifterne derved skulde fordeles på Sognets Hartkorn. Præsten mener dog, at dette kan ikke være for Guds Skyld, da de fire Taksationsmænd, den ene undtagen, var formuende Mænd. Vel ved han af Guds Ord, at "Gaver gør Venner, Sat sapienti!" men han havde sagt til sin Bonde, Gårdmand Chr. Boier, som havde rådført sig med sin Husbond, Præsten, i denne Sag, at han kunde sige til d'Hr. Kammerherren og Inspektøren, at hvis der fandtes nogen kongelig Befaling, der bød, at Taksationsmændene i Stedet for deres lovmæssige Betaling skulde have Mad, godt øl og Brændevin hos Anders Bisgård, så skulde han nok betale, ellers ikke.

Præsten havde bedt Inspektør Håhr om at lade ham vide, når den Del af Præstegårdens Jorder, som kaldtes Præstholm, et Stykke Jord med lidt Eng og Tørveskær, beliggende ved Vesløgårds Skel, skulde takseres, da en Fejl, som Captain Lønborg havde begået ved Opmålingen, skulde rettes.

Den 12. Juli, Kl. 7 Aften, er det store Følge da nået til Præstholm, og Præsten kommer. Han spørger straks Inspektøren om, hvordan Jordstykket ”nordest i Bjerget”, tæt ved Præstholm, er blevet takseret og får Svar derpå, men er langt fra tilfreds med den Takst, det er blevet sat til. Han holder på at hans Jord, der er bleven godt dyrket og gødet i de 33 År, han har benyttet den, og båret ”prægtigt Korn og Hegns-Græs”, skal sættes højere i Takst end de tilgrænsende Jordlodder, der næsten ingen Gødning har fået, og hvorpå der avles dårligt; f.eks. nu Anders Bisgårds Lod, der, når der er sæt Havre i den, kun bærer Lyng.

Inspektøren indrømmer, at der står godt Korn og Græs både på Præstholm og ”Bjerget” og forhører hos Bønderne, om det forholder sig rigtig med Præstens Angivelse, hvortil de svarer bekræftende. Men Pastor Praëm er nu bleven vred og formaner på det alvorligste Taksationsmændene til at taksere hans Jord mere retfærdig. Hans egne Ord lyder således: ”Jeg slog mig for mit Bryst og *clara et distincta voce*”) sagde: Taksationsmænd! jeg beder og formaner Eder dette, ligesom jeg og tilforn ved Samtale i mit Hus og i Øsløs Bisgård efter Guds Ord og Kongens Forordning har undervist og bedet Eder. Takserer således på denne Guds gamle Jord og under hans gamle Himmel, at når hans nye Himmel og nye Jord kommer, i hvilken Retfærdighed bor, I da kunne vente og glæde Eder på at komme derind. I det øvrige har jeg intet med Eders Taksation at bestille; jeg indsiger Eder intet i den, men afholder mig ganske fra den og kommer ikke i Eders Følge; men dette vil jeg sige Eder: Takserer I ikke således for mig og mine, som Ret er efter Kongens Forordning, så nødes jeg til efter Kongens Forordning med dobbelte Taksationsmænd at lade omtaksere, hvilket jeg nødig vil.”

Denne strenge Tiltale gjorde et stærkt Indtryk på Inspektøren og Taksationsmændene, og de gik hen over Marken endnu engang. Men nu trådte Kammerherren ganske nær hen til Præsten og foreholdt ham i en bydende Tone, at han burde være til Stede under Taksationen som de andre og i øvrigt lade Taksationsmændene være uimodsagt under deres Arbejde.

Da tænkte Præsten listig: ”Her har du en Materie til at holde Kammerherren hos dig, og at han ikke skal komme med de vandrende til at confundere dem i deres Gerning; thi hvad bedre end om de selv kunde omtaksere”. Som tænkt så

gjort. Han giver sig så til at tiltale Kammerherren ligeså højt og bydende; og således stod de to Herrer og skændtes ret kraftigt, indtil Præsten så, at de andre kom tilbage over Marken. Da gik han lidt til Side og ”bad til Gud, som er Retfærdighedens Gud, at han vilde bevise sin Retfærdighed og lede og føre dem til en nogenledes retfærdig Taksation over min Jord og lade sin Frygtes og Retfærdigheds Ånd nu og herefter falde over dem til det almindelige Bedste”.

Da de andre var vendt tilbage fra ”Bjerget”, meddelte Inspektøren, at Jorden der nu var omtakseret og gav både ved ”Ord og Gebæder” sin Misfornøjelse til Kende med den første Taksation, ligesom også Taksationsmændene lovede at passe bedre på herefter.

Såvidt var der altså Enighed, men den varede kun kort. Thi da derefter Engstykket ved Præstholm skulde takseres, forlanger Præsten, at Engen skal gå til noget, der kaldes gammel Esholm, og straks blusser Striden op igen. Kammerherren og nogle af Bønderne benægter hans Ret dertil, men han anfører som Hjemmel for sin Påstand et Reskript af 1. Februar 1690, der er indført i Stiftsprotokollen, og at hans Eng har gået til gl. Esholm i alle de 33 År, han har været i Øsløs.

Alt dette fandt som allerede nævnt Sted om Aftenen den 12. Juni og opfriskes nu af Præsten i hans lange Indlæg for Kommissionen.

Endvidere fremfører han, at han har bragt i Erfaring, at Taksationsmændene alligevel er gået med til at beedige den første Taksation over ”Bjerget” og ikke Omtaksationen, som var bleven forevist ham til Underskrift og også underskreven af ham med den Påtegning, at de skulde holde sig til denne sidste Taksation, da han ellers vilde klage til Rentekammeret. Han ser sig derfor nu nødsaget til at klage over disse Forhold ved Taksationen, hvor der efter hans Mening skal tages tilbørligt Hensyn ikke alene til Jordens Godhed, men også til den Dyrkning, den har været underkastet, i Følge Kongens Anordning om Overdrev.

Han forlanger også Delingsplan til Udskiftningen, ikke over Heden alene, som Inspektøren foreløbig vil det, men over al Øsløs Mark og underliggende, overensstemmende med Forordningens § 7.

Han meddeler, at han har ført Klage over de ulovlige Brændevinssælgere, særlig over Anders Bisgård, Kommissionens Vært, som ”uagtet alle mine Erindringer derom til ham solgte Brændevin i større og mindre Mål”, og som Vidner, der kan føres mod ham, nævnes Gårdmændene Søren Koldsgård, Christen Boier, Lars Rolighed og Niels Krag. Også andre Mænd i Øsløs drages frem som Brændevinssælgere, f.eks. den ansete Selvejerbonde Peder Badstue.

Endnu en Gang rører han ved Begivenhederne hin minderige Aften på Præstholm, og særlig ved den strænge Tale, han holdt for Taksationsmændene. Han hører nok, Hr. Kammerherren vil føre det ind under det lovstridige, men han finder det urimeligt og mener, han havde Ret dertil. ”Thi”, siger han, ”dersom min

¹ med klar og tydelig Røst.

*Spiritus Oris*²⁾) drev eller forfærdede Taksationsmændene under Hr. Inspektørens Anførsel og øvrige store Følge, som urimeligt foregives, til at omtaksere mine Jorder, hvad drev og forskrækkede dem da til at omtaksere de andre Mands Jorder tillige, som var mig uvedkommende? . . . . Jeg vil hellere tro, at *Spiritus Dei*³⁾ har været i den sidste Taksation, end at *Spiritus Vini Zytie vel Injurie*⁴⁾ har været i den første”.

Efter endnu flere Klagepunkter, som ikke skal medtages her, slutter han endelig sit lange Indlæg, som føres til Protokols, og det har taget det meste af Dagen, og henstiller Sagen til Kongen og Rentekammeret, men han vil være fornøjet, når Ret og Lov overholdes.

Klokken er nu bleven 9 ½ Aften, og Præsten begyndte lige efter Middag, så han i næsten 10 stive Klokketimer uafbrudt har holdt Kommissionen i Ånde med at føre alle de mange Beskyldninger mod den til Protokols.

Intet Under derfor, at den er meget utilfreds med Dagens Arbejde, og Kammerherre Berregård lader tilføje Protokollen, at han ”højtideligen” tilkendegiver, at Sognepræsten Cay Praëm har opholdt Kommissionen ved sin mundtlige Protocollation til Kl. 9 ½ slet denne Aften, uden at der har været Lejlighed til at indføre det allermindste mod ”alle de af Hr. Praëm i så lang Tid tyrede ulovlige og ugrundede Protester, Indvendinger og usande Beskyldninger”, men han vil senere give Hr. Pastoren Svar.

Anders Bisgård fremstod og meddelte, at både han og Peder Badstue efter Præstens Angivelse var bleven stævnedes og havde måttet erlægge Bøder for deres Brændevinshandel, hvad de forlanger tilføjet Protokollen med den Tilføjelse, at de tillige ønsker, at ”deres kære Sjæle-Sørger, Velærværdige Hr. Praëm for Eftertiden vilde slå sligt af sine Tanker og derimod våge med dem som en kær Sjæle-Sørger, Ven og Kristen-Broder”.

Præsten mente dog, at han havde fattet sig så kort som muligt; med Hensyn til den kærlige Erindring om at våge over sine kære Tilhørere, havde han intet derimod at erindre, men antog det med største Kærlighed og ønskede, han kunde være til nogen Opbyggelse og Velsignelse både for dem og Kommissionen.

Landinspektøren vilde lade Forsamlingen vide, at det nu var Nat, Klokken 10 slaget, og da Dagen nu var gået, uden at de havde fået udrettet nogetsomhelst af det, som var Formålet med denne Dags Forretning, en Delingsplan for Hedens Udskiftning, på Grund af Pastorens store Vidtløftighed, måtte han derfor anmode Kommissionen om et nyt Åsteds Møde. Kommissionen berammer så næste Møde til

Torsdagen den 6. Juli og beder Forsamlingen alvorligen lægge Vægt på, i Følge Forordningens Bydende, ikke at hindre Arbejdets Fremgang ved vidtløftig Dictamen sådan som Hr. Cay Praëm i Dag, da de ikke fordristede sig til at tillade hverken ham eller nogen anden engang til således at opholde Samlingen.

Inden Præsten går, afgiver han endnu to skriftlige Indlæg til Indførelse i Protokollen. Det ene er en Fortegnelse over Præstegårdens Jorder og er en Udskrift af Stiftsprotokollen. Det andet er derimod en Besværing over, at en Del af de gode Øsløs Bymænd har af Byens Fællesjord nu og da, når Lejlighed gaves, inddraget større eller mindre Stykker på ulovlig Vis. Således nævnes f.eks. Gården Store Bisgård. En forhenværende Ejer, Niels Svendsen, skulde i 1605 af Fællesjorden mellem store og lille Bisgård have indkastet en Hauge sønden til Laden. Men det mærkeligste af de Eksempler, Præsten drager frem for Lyset, er dog følgende: Gården Søndergård skal i Fæsteren Chr. Søndergårds Tid, som i mange År var Ladefoged på Vesløgård, have fået et Stykke Jord ulovlig inddraget af det Fællesjord, som hører til Øsløs og Vesløs Sogne, Bugsig kaldet. Bemeldte Fællesjord ligger i Eng for vestre Ende af Søndergårds Fald, Smørholm kaldet. Efter gamle Folks Sigende skal Chr. Søndergård have tilegnet sig Jorden på følgende Måde: En skøn Dag indbød han hjem til sig i Søndergård fire Mænd af Øsløs og fire af Vesløs, ”som han vel trakterede” (man lægge vel Mærke dertil), og de tillagde ham da omtalte Stykke Jord, som han skulde have til sin ”Plovs Vending, da han pløjede med 6 Bæster”. Præsten ved, at de gamle Mænd, som gjorde dette, levede længe efter, at han var kommen til Øsløs, men var nu alle døde. Dog kan gamle Peder Rolighed, som da tjente i Søndergård og gik med Ploven, herom give Forklaring.

Hr. Pastoren skal nok vide at finde alle svage Punkter.

* * *

Ved Mødet den 6. Juli fremlagde Kammerherren skriftlig sit Gensvar til Hr. Pastor Praëm.

Kammerherren havde gjort sig det Håb, at de nu skulde komme ud af det skadelige Fællesskab, men han finder desværre, at Præsten i Øsløs er den, der lægger de allerfleste Hindringer og Stød i Vejen for Sagens Fremgang, ”altsammen under en Helligheds Maske, hvoraf han i Hjertet ikke mener det allermindste”, og dette dårlige Sindelag har han tydelig lagt for Dagen fra Opmålingens første Dag. Således da Hr. Praëm den 30. Juni sidstleden bare for at sinke Kommissionen dikterede til Protokollen i 9 ½ Time, skønt han havde denne sin vidtløftige Dictamen skreven og altså kunde have ladet den fremlægge til skriftlig Protokollation, ”om det første ikke havde været hans Absigt”.

Efter et kort ”Præudium”, fortsætter Kammerherren ironisk, begynder Hr. Praëm med at

² min Munds Ånde.

³ Guds Ånd.

⁴ en Øl og Brændevins eller Uretfærdigheds Ånd.

omtale en fraværende Mand, Kaptajn Lønborg, som skulde have gjort Fejl ved Opmålingen. Pastoren havde dog vist næppe betalt ham for denne, hvis der havde været noget at udsætte på den. Og angående Striden om Præstens Jord i Sønderhede, da havde Kammerherren dog tidt hørt, at de fleste gamle Folk holder for, at Skellet skal gå fra Kællinghøje i lige Linie til Øster-Bjerger, men Præsten har stadig "udvidet og formeret"! sit Jordstykke ud over Skellet, hvad der tjener ham til uden Ære, og som han helst burde tie stille med.

Og hvilken Ret mon egentlig Hr. Praëm har til de 12 Ager på Vesløs Mark? Han har ikke andet at fremlægge til Bevis derfor end en Kopi af Stiftslisten, hvilken Kopi han har formået sin Søn Ole Praëm til at underskrive under Biskoppens Fraværelse, men det er i sig selv aldeles intet Bevis.

Kammerherren fremlægger derefter en Udskrift fra Landvæsensarchivet af 16. Juni s. A., hvorved han søger at bevise, at disse Ager har tilhørt en Gård, der ved Landmålingens Fuldførelse har været beliggende, bebygget og beboet af en Fæster ved Navn Peder Nielsen i Vesløs By, og at den har alt sin Agerjord på Vesløs Mark efter bemeldte Landmålingsforretnings nærmere Udvisning.

Videre har han bragt i Erfaring, at Hr. Cay Praëm i sin Tid skal have så godt som udlagt sig denne Gård på et lidet Hus nær, som Beboerne endelig beholdt til Beboelse. Præsten har siden efter benyttet sig af denne Jord til sin Præstegård, og der har altså siden den Tid ikke været nogen Bygning eller Besætning i Modstrid med Forordningen af 6. Juni 1769.

Da Kammerherren har "fuldkommen Kundskab" denne Sag vedrørende, mener han, at de høje Herrer Kommissarier ikke kan tilkende Præsten Jord på Øsløs Mark derfor, før han får sin Jord uddelt, da Rentekammeret ventelig på ægger ham at opføre den forordningsmæssige Bygning og med Besætning og Beboere forsyne Stedet, som det forhen har været, samt vil ikende Præsten Bøder for hans Forseeelse.

Med Hensyn til Taksationsmændenes Kost, da var det Hr. Landinspektør Håhr, som havde foreslået, at Taksationsmændene skulde have fri Fortæring ud over deres lovlige Betaling, da dette var Skik alle andre Steder. De fire Mænd har i de 8 Dage haft et møjsommeligt og strængt Arbejde, men det lader til, at Præsten har misundt dem det nødvendige; thi han vilde aldeles ikke unde Sognefolkene Vederkvælgelse, hvorimod han på "en helt beskæmmende Måde søger at sværte dem og Taksationsmændene for Brændevinsdrankere". Kammerherren kan sandfærdig bevidne, at ingen drak så meget, at han manglede det allermindste på Sans og Samling, men alene til nødtørftig Vederkvælgelse, og en "Mundportion" kunde enhver nok behøve i de varme Dage, så varme at ingen kan erindre i mange År at have haft en sådan Varme, og ved en Drik tynd af Varme lunket ø

kunde ingen på den Tid lække sig. Men det går her som med Jerngryden, der sagde til Lerpotten: Hvor sort est Du!

Kammerherren kommer naturligvis også ind på Præstens Tiltale til Taksationsmændene på Præstholm den 12. Juni. Præsten var jo bleven såhidsig, at han ikke kunde styre sig selv, fordi Taksationsmændene ikke takserede efter hans ønske i det Fald, som kaldes "Bjerget". Hans "ukristelige, meget lovstridige og Ære nærgående" Forhold til Taksationsmændene bevirkede, at disse "meget skælvende over Præstens Trusler" omtakserede Jorden. Men så snart det var til Ende, og de "fra Præsten var kommen i frie Frelse, overlagde de Sagen nøjere med hverandre, indså, at de af hannem var bleven ført bag Lyset, hvorfor de og endnu nogle Dage før Afhjemlingen skulde ske, forfattede deres Tanker skriftlig derom, således som de angående denne dobbelte Taksation med en frelst Samvittighed kunde afhjemle, og da Præsten ikke vilde høre disse deres skriftlige Tanker, gik de bort igen, efter at de i Forvejen havde forkyndet samme for Sognets øvrige Beboere. Ved Afhjemlingen under Retten afgav de Forklaring, og at den første Taksation var den retteste, som de beedigede. Den høje og respektive Kommission indser da behagelig og lettelig, hvor syndig og ugudelig Præsten er, når han, som Påtegningen på Taksationen udviser, vil forlede Taksationsmændene til at vedblive den sidste Taksation og derefter sværge sig selv en Mén-Ed i".

Skønt der blandt Lodsejerne var indgået Overenskomst om ikke at grave Tørv i Heden, før Udskiftningen var tilendebragt, så havde Præsten dog ikke efterkommet dette. "Han bojede og lod samle Folk, samt grov efter Behag så mange Fladtørv i Byens Fællesjord, så han efter Sigende kan behjælpe sig med disse i nogle År". Og ingen af Sognefolkene turde sætte sig derimod af Frygt for Præstens Tiltale udi Enrum.

Hvis Præsten vedblivende fremturer således, så ender det med, at Landinspektør Håhr bliver så ked af Stillingen, at han rejser sin Vej ligesom Kaptajn Lønborg, og Udskiftningen derved bliver til intet, men det er måske også Hensigten.

I øvrigt vilde han, Kammerherren, sætte Pris på at Udskiftningen af Arup og Vesløs Jorder snart måtte følge efter, da han med Fornøjelse vil betale sin Anpart deraf, når bare man kunde blive skilt ved Præsten og få Fred og Ro. Sluttelig henstiller han til Kommissionen, om ikke Pastor Cay Praëm for sine mange utidige, ugrundede samt lovstridige Indsigelser skulde dømmes til af sin egen Lomme at betale Landinspektøren for de Møder m.m., som på Grund af hans Forhold ikke har ført til noget, således at de andre Lodsejere ikke berøres deraf.

Så er Kammerherren færdig med sit Gensvar, hvori det heller ikke skorter på stærke Angreb og svære Beskyldninger mod den Øsløs Præst.

* * *

Derefter fremlagdes en Attest fra en Del gamle Bønder om, at det såkaldte Hinselskær altid, så længe de kunde erindre, havde været bortlejet som virkelig Fællesjord så til en og så til en anden af Sognets Beboere. Ja, for en Del År siden endog til Sognepræsten Hr. Cay Praëm selv, som derfor gav Sognemændene til næstfølgende Kyndelmisse Aften ”en Fjerding Øl at drikke og betalte alene for samme Års Græsleje 1 Rdl.”; for sidste År beløb Græslejen til 6 Rdl. 1 Sk. Dette erindredes af Jens Bro, Christen Andersen, Jens Andersen og Niels Jensen, og de kunde huske, at det havde forholdt sig således i de sidste halvt hundrede År, så det så noget mærkeligt ud, at Præsten nu vilde tilegne sig Ejendomsretten.

Ligeså sandfærdig kunde de og flere bevidne, at Præsten eller Præstegården aldrig havde haft nogen Rettighed, eller prøvet på at erhverve den, til Engen fra Præstholm til store Esholm Skel, men at samme også altid som Fællig havde været brugt af Byens Beboere til Tyring, så længe nogen kunde huske.

”Så sandt hjælpe os Gud og hans hellige Ord.”
Øsløs, den 5. Juli 1786. (9 Mænds
Underskrift).

* * *

Landinspektør Håhr lader nu tilføre Protokollen et meget bestemt, men sagligt Gensvar mod Præstens mange Beskyldninger. Han siger blandt andet: Hr. Pastor Praëms første Beskyldning mod mig er, at jeg tilsagde Jens Degn, hvad han på Udmeldelsen skulde skrive; men de andre Kommissionsmedlemmer, som også var til Stede i Stuen, kan jo vidne, om det ikke var Sandhed, hvad der blev ham dikteret til Udskrivning.

Præsten siger også, at man takserede, før der var lagt Skel mellem Øsløs og Vesløs, men dette er usandfærdigt; thi ved Mødet den 7. Juni blev Skellet lagt, om ikke på Marken så dog på Kortet. Det blev også ved dette Møde bestemt, hvor Præsten skulde have Jord for de 12 Agre, som han foregiver at have på Vesløs Mark, og denne Jord blev lagt så bekvemt for Præsten som muligt. Vel blev der ingen Delingsplan lagt, men Præsten havde ingen forlangt før ved sidste Samling. Heller ikke Hr. Kammerherre Berregård, som største Lodsejer, havde forlangt Delingsplan, før Taksationen var til Ende.

Hr. Pastoren omtaler også det firkantede Stykke Jord, som tilhører Vesløsgård og kaldes ”Trædejorden”, men i øvrigt er denne Udskiftning uvedkommende. Bemeldte jordstykke, som ligger nord for Vejen mellem Vesløsgård og Øsløs, skærer sig ind i Øsløs Jord mellem Præstholm og Øsløs søndre Bymænds Jorder, Bjerget kaldet. Han ønsker, at dette Stykke Jord må lægges til Øsløs Bys Jorder, for at Skellet kan komme til at gå mere lige og regulær.

Men hvor skulde så Hr. Kammerherre Berregård have Erstatning for denne Jord? Dette Forhold vilde absolut blive til Fordel for Kammerherren, men til Skade for Øsløs By, da han vel sagtens skulde have den vestre Del af Bjerget, og det kunde den søndre Bydel i Øsløs ikke være tjent med. Hr. Kammerherren har heller ingenlunde ønsket det; han indser meget vel, at han ene vilde vinde, og Øsløs By ene vilde tabe, ved dette Mageskifte, men hans veltænkende Sindelag mod denne By har ikke tilladt ham at gøre slig Påstand. Sigter Hr. Praëm med denne sin Påstand virkelig til Byens Nytt? I så Fald kunde han jo selv tage Trædejorden for sine så meget omtalte 12 Agre. Var Jordens Kvalitet ikke så god, kunde han få Erstatning, og ved denne Ordning vilde han jo få kortere Vej til sin Udmark, og desuden kunde han passende lægge Trædejorden til Præstholm. Er Trædejorden god nok til en Bonde, som ingen Tiende ejer og derfor ikke kan give sin Jord så megen Gødning som Præsten, så er den vel også god nok til Præstegården. Hr. Praëm klager også over, at han vil få sin Jord på fire Steder; tog han nu Trædejorden, fik han den kun på to Steder.

Det klæder Hr. Pastoren meget ilde at tilføre en Kommissionsact slige Brændevinshistorier som de, der her er bleven indført, og jeg gad nok vide, hvilke Tanker Rentekammeret gør sig ved at høre om Hr. Praëms Adfærd og ved at læse hans ”unyttige Vævs Indfikkelse i en Landvæsensprotokol”.

”Ja”, fortsætter han, ”jeg er *Prima Causa*”⁵) til, at Byen tilstod Taksationsmændene fri Forplejning. Jeg mærkede den første Dag, at de intet havde med sig, og at ingen bød dem noget, og jeg vilde gerne beholde dem Natterne over i Øsløs; Byen er jo stor, og så kunde vi begynde nok så tidligt om Morgenen. Hele Udgiften derved vilde kun beløbe sig til 5 Rdl. 2 Sk., så denne Sum, fordelt på 162 Tdr. Hartkorn, var ikke noget at gøre sådant Væsen ud af. Jeg skylder at tilføje, at Taksationsmændene var så ”ferme”, at de ikke vilde tage derimod, før det var enstemmigt vedtaget.

Hr. Praëm formelder også, at en ”*Spiritus Dei*”⁶) drev Taksationsmændene til at omtaksere hans Jord på ”Bjerget” hin Aften, den 12. Juni; men det må vistnok have været en ”*Spiritus Diabolus*”⁷), der drev ham til at fremkomme med den skammelige, usandfærdige og ærerørige Beskyldning mod Taksationsmændene og mod mig, under hvis Anførsel de gjorde deres Forretning, at man under ulovlig Brændevinsdrikken takserede både i Ud- og Indmark. ”Det er noget uhørt, ja, virkelig gyseligt at tænke på at en Præst, en Guds Ords Tjener, som ved ustraffelig Vandel, ved Sagtmodighed, Retsindighed, Redelighed og en usminket Kristen-Kærlighed skulde søge at opbygge sin Menighed, ligeså meget som ved sin Prædiken og Lærdom, på en så uanstændig Måde vil søge at bringe sine Sognefolk i Fortræd, at han imod Propheten

⁵ den første Årsag.

⁶ Guds Ånd.

⁷ ond Ånd.

Malachiæ Formaning, at Præstens Læber bør bevare Sandhed, tør komme med en så ærekrænkende Beskyldning." . . "Den sorteste Ondskab må jo være Fader til denne Beskyldning. Jeg vil med min Ed bekræfte, at Taksationsmændene ikke var på nogen Måde besværede, og at de kun drak ved Måltiderne". Jeg foreslår derfor, at de Øsløe Gårdmænd, Mand for Mand, bliver ført til Vidne, og Sagen ført frem på højere Steder, og Hr. Praëm tilbørligen af sin øvrighed anset derfor.

Hr. Pastoren burde have ladet sin Karl eller et andet pålideligt Bud følge med ved Taksationsforretningen; dels for at anvise Præstegårdens Jorder og dels for at høre på Taksationen. Var dette sket, så havde vi måske ikke fået al den Alarm på Præstholm hin Aften, og Hr. Pastoren havde da måske også undgået at komme i så stor Hidsighed, at han med sin hårde Tiltale forskrækkede Taksationsmændene til at omtaksere hans Jord.

Jeg mente også, det var bedst, at de undersøgte Jorden endnu en Gang for at undgå Klage og Vrøvl. Dog må dette ingenlunde tilskrives en "*Spiritus Dei*"⁸), som Præsten anfører, men alene Frygt, fremkaldt ved de hårde Ord, Hr. Praëm beegnede dem med, hvorved de kom "i sådan Consternation og Confusion, at de ikke vidste, hvad de gjorde".

Som allerede omtalt af Hr. Kammerherre Berregård frafaldt de imidlertid denne sidste Taksation og gik tilbage til den første, som de også beedigede. Jeg vil indrømme, at dette voldte mig nogen Forlegenhed. Mandagen efter lod jeg dem derfor møde i Øsløe Bisgård og give Forklaring for Lodsejerne. Jeg brugte også den Forsigtighed at fremkalde de Mænd, Præstens Bonde Chr. Boier inclusive, som sammen med Præsten havde Lodder i det omstridte Jordstykke, Bjerget, og lod dem adspørge, hvilken Taksation de vilde være bedst fornøjet med, og de erklærede alle, at de helst vilde have den første. Og da Præstens Agre som en "*Bonum Litis*"⁹) ligger imellem de andres Agre og falder over samme røde Sandbanker som de andres, kan der rimeligvis ej heller være nogen Forskel på Jordarten, der og med Spade blev prøvet og erfaret at være den samme. Taksationsmændene mente heller ikke at kunne tage særligt Hensyn til eller rette Taksationen efter Jordens Dyrkning, hvad der er rigtig.

Jeg gik derefter med Taksationsmændene og Kammerherre Berregårds Skriverkarl Mons^f Hindrup til Præsten og fortalte ham det Hele og bad ham tale med Mændene derom. Han kom så også ud til dem, men vilde så ikke tale med dem uden under fire Øjne og en ad Gangen, og det vilde de ikke og gik bort. Jeg spurgte ham så, om han vilde erklære sig tilfreds med Taksationen eller forlangte

ny og dobbelt Taksation, men jeg kunde ikke formå ham til at give Besked derom.

At jeg var vred, da jeg hin Aften, da Taksationen fandt Sted, kom tilbage fra "Bjerget" til Præstholm, er sandt, men jeg gav det ikke til Kende på den Måde, som Hr. Praëm anfører. Og forresten, dersom vi, Hr. Kammerherre Berregård, Taksationsmændene og jeg, havde sådan som Hr. Pastoren "ladet os henrive af Hidsighed og bemestre af vore Affecter, kunde vi let have fået hinanden ved Ørene og *spillet en Fisker-Kærlings Tragedie ved Gammel-Strand.*"

Fra denne "*Camp de bataille*"¹⁰) var det så, at vi forføjede os hen til Præstens Eng ved Præstholm. I øvrigt finder jeg det underligt, at Hr. Praëm ikke har Skelsten ved sin Eng, da der ellers let kan opstå Uenighed, og ligeså besynderligt er det, at Husmændene i 4-6 År har vogtet at slå Hø i Præstens Eng. Dette kunde måske finde Sted under en anden Præst, der ikke brød sig om sine Jorder, "men næppe under en over sine Jorder og Rettigheder så vigilant Mand som Hr. Praëm, som selve Byen har så megen Frygt for".

Da Præsten endelig skulde afgive Erklæring, (han mødte dog ikke i Tinget, som han havde sagt) gav han en sådan, der hverken var et Ja eller et Nej og ikke kunde antages, da den stred mod Loven. Og da alle de andre Lodsejere tillige erklærede sig tilfredse, tog Retten ikke i Betænkning også at afhjemle Taksationen.

Hvad angår den Tiltale, som Hr. Praëm formener at have fået af os, da tror jeg, at der hverken af Taksationsmændene eller af mig er begået noget ulovligt, men derimod er jeg sikker på, at den høje Kommission vil finde, at vi er beføjede til, om det var Umagen værd, at tiltale Hr. Praëm "for hans ubesindige Forhold og for hans usandfærdige, ubevislige, fornærmende og ærerørige Beskyldninger". Og endnu engang forlanger jeg Hr. Praëm tiltalt enten af sin Øvrighed eller af Rentekammeret, og at han giver os i Protokollen en offentlig Æres Declaration, og at han for sin Frækhed og Ubesindighed bør at give til Sognets fattige en passende Mulk.

Hr. Praëm er vittig og anfører, at en "*Spiritus Dei*" var i den sidste Taksation over Bjerget, men en "*Spiritus Vine o.s.v.*" i den første, men jeg er vis på, at "alle med mig enstemmigen vil tilstå, at Sognepræsten i Øsløe, Velærværdige Hr. Cay Praëms *Malice*"¹¹) meget overgår hans Vittighed, hvilken sidste dog er temmelig stor".

Jeg har Rentekammerets Tilladelse til at fuldføre denne Forretning her i Øsløe, men jeg har så meget andet Arbejde, der venter på mig hjemme i mit eget Stift, og der er her meget at gøre og tænke på ved at udkaste og forfatte Plan til en så stor Hedes Udskiftning. Jeg kan derfor ikke længere finde mig i alle de Forhindringer, mig til stor Skade og Fortræd, som Præsten lægger i Vejen for mig og henstiller til den høje Kommission, at jeg får Fred til at udføre mit

⁸ Guds Ånd.

⁹ Stridens Æble.

¹⁰ Valplads.

¹¹ Ondskab el. Ildesindethed.

Arbejde, og at der for den eller de genstridige bliver sat tilbørlige Grænser, indenfor hvilke de skulle holde sig; thi ellers kan der aldrig komme noget ud af Udskiftningen, der til sidst løber ud i intet.

Købygård, den 4. Juli 1786.

Håhr.

* * *

De fire Taksationsmænd fra Tømmerby imødegår i en Skrivelse af 5. Juli Pastor Praëms Beskyldninger angående Drikkeriet under Taksationen, og at de skulde have været påvirkede af Øl og Brændevin under deres Arbejde. "Vel er vi", skriver de, "ikkun enfoldige og fattige Bønderfolk, men at lade os ufortjent beskænne, dette tillader vor egen Ære og Velfærd os ikke, hvorfor vi på det underdanigste og indstændigste beder såvel for vor egen som for vore Koners og Børns Skyld", at Lodsejerne sammen med Hr. Landinspektøren må få Lejlighed til at vidne om, at vi intet ulovligt eller uretteligt har begået, samt at vi ikke har været besværede af Drik, og at vi må erkendes Erstatning og Oprejsning for den lidte Vanære.

Alle Lodsejerne, 40 i Tallet, blev altså afkrævet Forklaring, og de erklærede, at de aldrig havde set nogen af Taksationsmændene på nogen Måde af Drik besværet, ej heller at de kunde beskyldes for under deres Forretning at have hensigtet til nogetsomhelst uretfærdigt. Denne Erklæring tiltrådtes af både Landinspektøren og Kammerherre Berregård.

Andens Steds i Protokollen ses det også, at de fire Taksationsmænd og deres Familier har haft adskillige urolige Timer for deres Forvirring hin 12. Juni, da de takserede Lodderne på Bjerget to Gange. De prøver på at retfærdiggøre sig, så godt de kan, fordi de, da der af Kammerherre Berregård blev krævet Ed af dem, gik tilbage til den første Taksation. De fortæller, at de første Gang havde takseret Jord en til alle de tilstedeværendes Tilfredshed, indtil Præsten kom og ved sin hårde Trussel om Helvede forskrækkede dem. "Så måtte vi igen gå tilbage til samme at takserer anden Gang, hvilket vi og gjorde, men formedelst den første Samtale, såvelsom af Vraternes ulige Sammenvendelse, blev vi af begge disse Forvirringer så tilsinds, at vi syntes, at Taksationerne var begge gode og rigtige. Men siden vi nu er pålagt at sige, hvilken der skal gælde, kan vi ikke andet sige, end den første, som af alle tilstedeværende Lodsejere blev bejaet, også må være den rigtigste. Hvorpå vi ydmygst beder alle vedkommende, at vi ej mere derved skal besværes, på det vi, såvelsom vore Koner og Børn, som elsker os meget, at ingen af samme derover skal *miste Helbred eller Forstand*, da vi i alle Dele af Taksationen har handlet efter vor Samvittigheds

bedste Skønsomhed og Vidende uden Hensigt til nogens Fornærmelse".

* * *

Derefter følger en skarp Tilrettevisning til Pastor Praëm fra den samlede Landvæsenskommission. En Del af denne Erklæring er rigtignok til Dels en Gentagelse af det, som Kammerherre Berregård og Inspektør Håhr allerede har fremdraget mod ham, men bør dog medtages her.

Kommissionen erindrer godt, hvorledes Præsten ved sidste Møde den 30. Juni påberåbte sig sin store Glæde over Udskiftningen og ønskede den fremmet hurtigst muligt, men det viser sig dog, at han slet ikke har ment dette, men derimod ved alle sine Beskyldninger og Påstande har lagt sit rette Sindelag for Dagen.

Hr. Pastoren må huske på, at han ved Åstedes Møde den 7. Juni var enig med Kommissionen og samtlige Lodsejere med Hensyn til de omstridte Skellinier, som mellem Øsløs og Vesløs blev lagt således, at han fik sin Jord ubeskåret; han husker nok, at dette blev af alle Lodsejerne "kærligen afhjemlet og bestemt"!

Han vidste også godt, at Taksationsforretningen skulde afhjemles inden Retten den 24. Juni og har tillige selv tilstået Forretningen afhjemlet på en vilkårlig Måde, men da han ikke har forlangt ny Taksation med dobbelt Antal Taksationsmænd, så ses det ikke, at den afhjemlede Forretning bør være nogen Forandring eller Anke underkastet, men eragtes for billigt og retfærdigt, at den bør stå ved Magt, såvel for Præsten, der har været den eneste Modsigere, som for alle øvrige Lodsejere.

I Henseende til hans Påstand om, at der ingen Delingsplan til Hedens Udskiftning måtte bestemmes, førend der tillige blev lagt Plan for den øvrige Mark, da kan dette ikke forlanges, da der jo dog skal begyndes et Sted. Desuden havde Landinspektøren Plan til Hedens Udskiftning færdig ved sidste Møde, men blev på Grund af Præstens Vidtløftighed forhindret i at fremlægge samme. Derfor bør Præstens Ophævelse ikke længere sinke Hedens Udskiftning, da Folk længes efter at komme til at grave Tørv og slå Lyng i deres nye Skifter.

Pastor Praëms 3. Post indeholder lutter Brændevinsangivelser, og han søger at gøre Kommissionen mere til en Brændevins- end en Landvæsenskommission, og denne må med Undseelse (på Præstens Vegne) forbigå dette og indstille til det høje Rentekammers nøjere Bedømmelse, hvorledes Sognepræsten både for dette og hans øvrige Forhold "rettelig efter Fortjeneste bør anses".

Angående hans Erindring om Taksationsmændenes Forplejning behøves ingen Eragtning, da det er bevisligt, at intet desårsag er bleven æsket af Præsten eller dertil udbetalt.

Angående Engen til Esholm Skel, som Præsten nu vil tilegne sig, så har han ikke kunnet fremkomme med tilstrækkelige Beviser eller Adkomster da den af ham

ved sidste Samling fremlagte Genpart eller Vidisse ikke må reflekteres eller efter Loven anses gyldig nok til at vinde Ejendom efter. Desuden har alle de øvrige Lodsejere bevist, at både han og andre har haft i Leje den Eng, som han nu bagefter vil foregive at skulle tilhøre sig eller Præstegården alene, så det er alt for modsigende. Med Hensyn til "Trædejorden" af Vesløgårds Hovedgårds Takst, som Præsten vil have ind under Øsløs Mark, så anses dette Punkt for "usvarværdigt", da det vil blive til Skade for Øsløs By og desuden ikke kan lade sig gøre uden Ejerens Tilladelse.

Hvad Betalingen for Taksationen angår, da skal den udredes af samtlige Lodsejere, Præsten indbefattet, undtagen de forøgede Udgifter, som Præsten ved "sine udstuderede Ekstravagancer og utidige Erindringer har forvoldet og fremtidig måtte forvolde"; og Kommissionen henstiller til det høje Rentekammer, at han forpligtes til selv at udrede disse Udgifter, for i Fremtiden at forhindre ham i ved flere "Invasioner" at forhindre Udskiftning.

Hans Angivelse af, at nogle af Lodsejerne har mere Jord end de med Rette kan tilkomme, er ikke værd at tage Hensyn til, da han intet ordentligt Bevis har ført derfor, heller ikke at han har Ret til noget af samme Jord, men det er altsammen af ham skriftlig forfattet og ligner fuldstændig ham selv og hans Hjertes Attrå

Og endelig må omtales Ombytningen af hans Agre på Vesløs Mark, da blev der jo tilstået ham Vederlag ved Markskellet på Øsløs Mark, men denne Magelægning skete med det Forbehold, at bemeldte Jord på Vesløs Mark var hans Præstegårds egen Jord. Men da det nu efter indhentet Udtog fra Landmålingskontoret ses, at samme Jord ikke er Præstegårdens egen Jord, men tilhører et Præstegården tilhørende matrikuleret Sted i Vesløs By, så agtes det høje Rentekammer forespurgt, om den skete Magelægning må stå ved Magt eller ej, og hvad Straf Præsten bør have for unglig Angivelse. Og hvis Præsten, han, som burde foregå alle med Roligheds, Fredsommeligheds og Lydigheds Eksempel, vedbliver sin Modstand, hvorledes han da for sin Adfærd fra først til sidst rettelig bør anses og eftertrykkelig bringes til Lydighed ved eksemplarisk Anseelse og Straf til behørig Advarsel for ligesindede Præster.

Pastor Praëm undlader denne Gang at svare på alt det fremførte, men indskyder sig under sin høje øvrighed.

* * *

Da denne skarpe Tilrettevisning var bleven oplæst, fremlagde Inspektøren Plan til Hedens Udskiftning.

Planen blev lydelig oplæst for alle tilstedeværende Lodsejere, som erklærede sig tilfredse, også med den Andel Hede, som var tilstået Husmændene. Dog mente Præsten, at denne

Andel, 3 Skp. Hk. for hvert Hus, var alt for lidt, og at der burde tillægges dem noget mere, da de alle var i stor Fattigdom; Degnen Jahn og Selvejer Jens Vadum Smed støttede Præsten deri.

Derimod protesterede alle de øvrige dog meget energisk, da den foreslåede Hedeandel til Husmændene udgjorde den 10. Part af hele Heden, så der kunde på ingen Måde være Tale om at tilstå dem mere.

Da Præsten nu hører, at Jens Søndergård i Søndergård skal have hele Sønder Hede, protesterer han igen, skønt de andre erklærer sig tilfredse, men han vil dog ikke yderligere udtale sig, før Kommissionen har afsagt sin Kendelse desangående.

Landinspektør Håhr kunde slet ikke forstå, at "det lidet Stykke Jord, Ormkørs Banke kaldet", som ligger midt i Sønder Hede, kunde stå Præstens Hjærte nær, da det dog både er dårlig Jord og langt bortliggende. Hr. Pastoren kan meget let få Hedejord udlagt anden Steds, f.eks. ved Strandkær, som ligger ham ikke så lidt nærmere end Ormkørs Banke, og det vilde være både ham og hans Præstegård langt tjenligere. Sønder Hede burde absolut tilfalde Søndergård, selv om der er en Del Misundelse til Stede både hos Præsten og hos enkelte af Byens søndre Beboere.

Men Præsten vil dog ikke give Afkald.

Kammerherren henstiller så indtrængende, om han dog ikke vil magelægge denne lille Hedelod, Ormkørs Banke, og tage Vederlag derfor i Mark- eller Agerjorden enten i Bugsig eller anden Steds, hvorved han kan gøre fordelagtigt Bytte.

Efter nogen Betænkning svarer Pastor Praëm, at han, for at få en hastig Ende på alt dette, hans Sognefolk til Gavn, vil tage mod dette Tilbud, når Kommissionen så kan enes om at tilstå ham det lille Stykke Jord på Præstholm til gl. Esholm Skel. Rigtignok vil det være til Skade for ham, men han indgår dog derpå ene og alene for at alt kan komme til en god og fredfuld Forening.

Kommissionen foreslog i den Anledning for på mindeligste Måde at komme til en Afslutning at ville tilstå Præsten den ham "forhen tiltænkte og tildelte Part af Hinsels Kær ved Præstholm fra Skellinien på Kortet, mellem Bisgårds Andel af samme og nær efter til Vesløgårds Markskel for Enden af Kæret og indtil Esholm Skel på nordre Side", mod at han giver Vederlag derfor efter Mål og Taksation, alt på to Skp. Land nær, for hvilke to Skp. Land han altså intet Vederlag giver.

Dog altsammen på det Vilkår, at han så magelægger fra Præstegården Ormkørs Banke i Sønder Hede, som tilfalder Søndergård, imod igen for denne Lod at tage Vederlag i Agrene ved Linds Vej, som ligger ved Faldet Vesløs Mark kaldet, hvorudi han forhen er tilstået Vederlag for de 12 Agre på Vesløs Mark. Og såvidt som disse Agre ved Linds Vej ej kan tilstrække til Vederlag for Ormkørs Banke foreslås, at han får den manglende Del i Jorden Sønder Frimor kaldet, hvorved han får sin Jord på dette Sted samlet i ét Stykke.

Og foreslår Kommissionen endvidere, at når Hr. Pastor Praëm vil antage dette Tilbud, og de andre Lodsejere vil bifalde det, om så ikke alle hidtil opkomne Stridigheder måtte være ”mortificerede til alle Sider, på det at alting herefter i desto større Kærlighed og god Forståelse kan afgang, og Tingene samt Udskiftningen nyde des hastiger Ende til alle pågældendes sande Fordel og Nytte”.

Med dette Forslag erklærede Pastor Praëm sig endelig på egne samt hans Præstegårds Vegne tilfreds, ligesom også både Kammerherre Berregård og alle de øvrige Lodsejere bifaldt det og erklærede sig villige til i alle Dele at efterkomme samme ”uden nogen Despytte, da alting dermed skulde i Mindelighed være fuldkommen afgjort og kærligen bilagt til alle Sider, og alt fornærmeligt denne Sag vedrørende aldeles dødt og magtesløst”.

Bønderne bad derefter Landinspektør Håhr om at komme igen og befordre Markjorden udskiftet først i Septbr. Md., for at de ikke skulde forsinkes i deres ”Michaelis Markarbejde”. Dette lovede han mod til Vederlag at få udbetalt 58 Rdl. for den Tid, han ved denne Udskiftning havde været opholdt samt yde ham Betaling for Hedens Udskiftning. Dette gik Lodsejerne ind på, og det næste Åsteds Møde bestemtes til kommende 11 Septbr. Kl. 10.

Da nu således alle Tvistigheder i Mindelighed venligen var bilagte, anså Kommissionen det ikke for nødvendigt at indhente nogen Resolution desangående fra det kongelige Rentekammer, og den ”glædede sig inderlig over ej alene at have efter muligt Flid og Bestræbelse bidraget det fornødne hertil, men endog til sammes Opnåelse at have fundet både Bifald og Lykke og forglemte derfor ej heller både at takke Gud og tillige at ønske al Lykke og Velsignelse til al videre Foretagende i denne Sag, så at alt, som det nu tilsidst mod al Forventning er begyndt, må fortsættes og endeligen fuldføres udi forønsket Flid og Kærlighed samt til alle pågældendes sande Glæde og Fordel”.

Så blev Protokollen underskrevet af alle tilstedeværende - også af Præsten.

Alt ender således i god Samdrægtighed, og skønt Udskiftningen ikke helt er tilendebragt, så er dog Stridighederne til Dels forbi. Vel forekommer der lidt Uenighed mellem Husmændene og Gårdmændene i Byen om Markdigernes Vedligeholdelse samt mellem Kommissionen og en enkelt genstridig, men Pastor Praëm er ikke mere indviklet i noget af dette.

Det er øjensynligt, at Inspektørens og den samlede Kommissions bestemte og skarpe Optræden med Trussel om at klage over ham til Rentekammeret har bevæget ham til at bøje sig og til i Fremtiden at passe nok så godt både på sin Mund og sin Pen i denne Sag. Mulig har han dog haft Ret på enkelte Punkter; det er jo da ikke helt utænkeligt, at en eller anden af de Øsløse Mænd af hans Menighed har nippet vel rigeligt til Anders Bisgårds gode, danske Brøndevin i de varme Dage, da Taksationen fandt Sted, men det er at gå for vidt derfra at fremkomme med Påstand om, at selve Taksationen skete under Påvirkning af Spiritus.

Men han er en Mand, der både forstår at tale og skrive for sig, og man mærker også gennem denne Strid, at han hersker med Magt og Myndighed i sit Sogn.

Ved Udarbejdelsen af foranstående Arbejde er hovedsagelig benyttet en Landvæsenskommissionsprotokol over Udskiftningen af Øsløes Bys Jorder i 1786; denne udførlige Protokol fandtes i Vesløgårds Godsarchiv og blev af Ejeren, Hr. Godsejer C. Nørgård, velvilligst overladt mig til Gennemsyn.

Desuden er benyttet følgende Kilder:

Wiberg: Alm. dansk Præstehistorie. Jørgen Lundby: Hernhutismen i Danmark. Severin Kær: Fra Stavnsbåndets Dage.

N. S.